

Μουσείων ... Περιηγήσεις

ΥΠΑΙΘΡΙΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗΣ ΛΑΤΟΜΙΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

ΚΕΙΜΕΝΟ : ΜΑΙΡΗ ΜΠΕΛΟΓΙΑΝΝΗ - ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ, Φιλόλογος, Δρ. Αρχαιολογίας
ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ: ΝΕΛΜΑ ΓΚΟΛΑΝΤΑ, ΑΣΠΑΣΙΑΣ ΚΟΥΖΟΥΠΗ, ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΑΛΑΠΟΔΑΣ

Έχουν και τα βουνά πληγές.

Τις ανοίγουν οι άνθρωποι στην προσπάθειά τους να αποκαλύψουν και να αντλήσουν τον πολύτιμο πλούτο που κρύβουν στα σωθικά τους.

Κανένας πέτρινος όγκος δεν μπόρεσε να ξεφύγει από αυτή την αναπόδραστη μοίρα. Βέβαια τα τελευταία χρόνια ο νόμος είναι σαφής. Όταν σταματά η εξόρυξη οποιουδήποτε κοιτάσματος είτε επειδή έχει περατωθεί είτε επειδή έχει αρθεί η άδεια εκκακώς πρέπει να αποκατασταθεί το τοπίο και ο χώρος. Στην Πεντέλη, το βουνό που εδώ και είκοσι έξι αιώνες προσφέρει το εξαιρετικά λεπτόκοκκο και χιονόλευκο μάρμαρο ως πρώτη ύλη στα χέρια δημιουργών μοναδικών έργων τέχνης, η λογική και η ευαισθησία κάποιων ανθρώπων μετέτρεψαν το έργο καταστροφής σε έργο τέχνης.

Εν αρχή ην το βουνό, η Πεντέλη ή το Πεντελικόν όρος. Στην αρχαιότητα ονομαζόταν Βριλησσός, όπως μαθαίνουμε από αρχαίους έλληνες ιστορικούς και γεωγράφους που μνημονεύουν στα έργα τους το ογκώδες, έξαρμα της γης, το οποίο καταλαμβάνει το βορειοανατολικό τμήμα της Αττικής (Θουκυδ. 2, 23, 1, Στράβ. 9, 1, 23). Την ονομασία Πεντελικόν όρος τη συναντάμε για πρώτη φορά στον Πausανία: "Όρη στην Αθήνα είναι το Πεντελικό με λατομεία, η Πάρνης, όπου μπορεί κανείς να κυνηγήσει αγριογούρουνα και αρκούδες και ο Υμηττός ο οποίος έχει βλάστηση καταλλήλστατη για μέλισσες ..." μας αναφέρει ο σπουδαίος περιηγητής του 2ου αι. μ.Χ. (I, 32, 1) κι εμείς αντλούμε την πολύτιμη πληροφορία για την ύπαρξη λατομείων στο βουνό που μας ενδιαφέρει.

Τα πρώτα λατομεία μαρμάρου που ανακαλύφθηκαν και χρησιμοποιήθηκαν από τους αρχαίους Αθηναίους βρίσκονταν κοντά στο δήμο Πεντέλη, το όνομα του οποίου υπερίσχυσε

έναντι της ονομασίας του όρους Βριλησσός. Ακόμα και το περίφημο μάρμαρο, το αστραφερό και λαμπυρίζον στο φως, πήρε - πράγμα ασυνήθιστο - το όνομα του δήμου και όχι του βουνού, εν αντιθέσει με άλλα μάρμαρα, όπως του Υμηττού, που διατήρησαν το όνομα του βουνού. Ο εξαιρετικής ποιότητας "πεντελεϊκός ή πεντεληϊκός λίθος", το μεσοζωϊκό μάρμαρο που αποτελεί τον πυρήνα του όρους, άρχισε να εξορύσσεται από τον 6ο αι. π.Χ., ωστόσο η συστηματική εκμετάλλευσή του έγινε τον 5ο αι. π.Χ., την περίοδο δηλαδή που ταυτίστηκε με τα λαμπρά οικοδομικά έργα που έγιναν επί του ιερού βράχου της Ακρόπολης, τον Προπαρθενώνα αρχικά και στη συνέχεια τον Παρθενώνα, το Ερεχθείο, τα Προπύλαια, αλλά και όλα όσα υλοποιήθηκαν βάσει του εμπνευσμένου περίκλειου προγράμματος.

Ο συγκερασμός του λεπτόκοκκου μαρμάρου που έχει μεγάλη περατότητα στο φως (ο "πεντελεϊκός λίθος" είναι το επόμενο καλύτερο μάρμαρο στην Ελλάδα μετά το λυχνίτη της

Όψη του αρχιτεκτονικού "γλυπτού" από το επίπεδο του χώρου της εισόδου στο Υπαίθριο Μουσείο "Παραδοσιακής Λατομικής Τέχνης". ΦΩΤ: Δ. ΚΑΛΑΠΟΔΑΣ

Πάρου) και της μοναδικής τέχνης του θεόπνευστου Φειδία και των συνεργατών του οδήγησε σε έργα ανυπέρβλητα, έργα κλασικά που ακόμα και ο πανδαμάτωρ χρόνος τα σεβάστηκε.

Η υπερεκμετάλλευση των αρχαίων λατομείων στα νεότερα χρόνια είχε ως αποτέλεσμα την εξαφάνιση των κοιτών τους. Έμειναν βέβαια κάποια ίχνη, όπως αρχαίες λαξεύσεις και κυρίως κάποιο τμήμα της κατηφορικής πλακόστρωτης οδού, μέσω της οποίας κατέβαιναν οι όγκοι του μαρμάρου στην πεδιάδα, ίχνη που συγκλονίζουν, γιατί φέρνουν τον απόηχο του αγκομαχητού χιλιάδων δούλων που ξέσχιζαν τα σπλάχνα του βουνού, για να βρουν τον πολύτιμο "καρπό" που βοήθησε, ώστε η εμπνευση και τα οράματα πολιτικών και καλλιτεχνών να γίνουν μνημεία μνήμης αιωνίας.

Τον απόηχο του αγκομαχητού των χιλιάδων εργατών αλλά και τον απόηχο του χτύπου των σφυριών τους που έβγαζαν και έκοβαν το μάρμαρο από το δεύτερο μισό του 19ου αι. κι έως το 1986, μπορεί να τον αφουγκρασθεί ο σημερινός περιπατητής του **μοναδικού στην Ελλάδα** αλλά και διεθνώς υπαίθριου μουσείου "παραδοσιακής λατομικής τέχνης". Για την ύπαρξή του μου μίλησαν κάποιοι φίλοι που είναι κάτοικοι του Διονύσου και πολύ συχνά αξιοποιούν τον ελεύθερο χρόνο τους περιπλανώμενοι στον πολύ ιδιαίτερο αυτό χώρο. Μου κέντρισε ομολογουμένως την περιέργεια η περιγραφή του, που κατά τα λεγόμενά τους συνδυάζει έξοχα τη φύση και την τέχνη, κι έτσι ένα κυριακάτικο μαγιάτικο πρωινό βρέθηκα στην περιοχή **Αλούλα Διονύσου**.

Απέμεινα εκστατική να κοιτάζω το γλυπτό έργο τέχνης που η γλύπτρια τοπίου **Νέλλα Γκόλαντα** και η αρχιτέκτων κόρη της **Ασπασία Κουζούπη** δημιούργησαν από το 1993 έως το 1997 υλοποιώντας με εξαιρετική ευαισθησία και υψηλή αισθητική την ιδέα των επίσης ευαίσθητων ανθρώπων της Α.Ε.Β.Ε. "**Λατομείων Μαρμάρου Διονύσου - Πεντέλης**". Οι υπεύθυνοι της Εταιρείας επιθυμούσαν να αποκατασταθεί το τοπίο όχι με το συνηθισμένο τρόπο, της αναδάσωσης δηλαδή, ο οποίος, ειρήσθω εν παρόδω, χρησιμοποιήθηκε στη διπλανή θέση Σωληνάρι, αλλά με έναν πολύ πρωτότυπο τρόπο που και θα απότινε φόρο τιμής στους χιλιάδες λατόμους, οι οποίοι για ενάμισι και πλέον αιώνα απόκαμαν να εξορύσουν το σκληρό κρυσταλλικό ασβεστούχο πέτρωμα αλλά και θα ξάφνιαζε ευχάριστα τον

επισκέπτη προσφέροντάς του τη μοναδική δυνατότητα να καλλιεργηθεί πνευματικά και ψυχικά βιώνοντας ένα έργο τέχνης που να είναι στην πραγματικότητα το ίδιο το έργο της φύσης.

Οι δύο εμπνευσμένες καλλιτέχνιδες σεβάστηκαν τους κανόνες του βουνού, σεβάστηκαν την ιδιαίτερη ιστορία που γράφτηκε στις πλαγιές του, "διάβασαν" το χώρο με εξαιρετική προσοχή και μπόρεσαν να αποκαταστήσουν τη διαταραγμένη σχέση του περιβάλλοντος χώρου, ώστε να αναδειχθούν τα υπέροχα μέτωπα των υψηλών βράχων που παρουσιάζονταν μετά την εξόρυξη καθώς και το αμιγές από μπάζα μαρμάρينو υλικό της λατύπης που ήταν χυμένο σε μεγάλα ύψη έξω από κάθε εξορυκτικό πέταλο. Είναι προφανές ότι το έργο τους δεν αποτελεί μια ψυχρή παρέμβαση. Κι αυτό το αντιλαμβάνεται ο περιπατητής, ο μαθητής, ο σπουδαστής που έχει την ευτυχία, δηλαδή την καλή τύχη, να περιπλανηθεί σε έναν από τους τελευταίους παραδοσιακούς λατομικούς χώρους. Για το σπουδαίο έργο που έχει γίνει, υπεύθυνες είναι οι δύο δημιουργοί καθώς και

ΦΩΤ: Ν. ΓΚΟΝΑΝΤΑ

Πανοραμική άποψη του χώρου πριν από τη γλυπτική αποκατάστασή του. (κάτω) ΦΩΤ: Α. ΚΟΥΖΟΥΠΗ

ΦΩΤ: Δ. ΚΑΛΙΠΟΛΑΣ

πέντε παραδοσιακοί λατόμοι. Όλοι αυτοί ανεπαισθήτως άφησαν την αύρα τους να ανακατεύεται με τον ήχο των τριών χιλιάδων σφυριών που κάποιες δεκαετίες πριν χτυπούσαν το βράχο καθημερινά επί ένα δωδεκάωρο, για να

βγει το σκληρό κρυσταλλικό ασβεστούχο πέτρωμα, που έντυσε τα ρείθρα των πεζοδρομίων των μεγαλύτερων και γνωστότερων δρόμων της Αθήνας αλλά και κεντρικούς δρόμους και πλατείες του Λονδίνου.

Η αλήθεια είναι, πως ο περιπατητής που θα βρεθεί στην Αλούλα, θα αντιληφθεί από την πρώτη στιγμή πως βρίσκεται σε ένα "ιδιαιτερό" φυσικό τοπίο που είναι ταυτόχρονα φυσικό και τεχνητό, θα εντυπωσιαστεί από την καλλιτεχνική επέμβαση, θα ενθουσιαστεί από το παιχνίδι της "ανακάλυψης του κρυμμένου θησαυρού" που μπορεί να παίξει ακολουθώντας το ένστικτό του σε μια έκταση 135 στρεμμάτων και θα απολαύσει, απελευθερωμένος από τα δεσμά της πόλης, τη μαγεία της φύσης αλλά κι αυτό που βρίσκεται πίσω από όλα αυτά, την ιστορία του τόπου, τις επιδιώξεις της Εταιρείας "Λατομείων Μαρμάρου Διονύσου - Πεντέλης" που χρηματοδότησε την αισθητική αποκατάσταση του τοπίου, τις μύχιες σκέψεις και τα συναισθήματα των δύο καλλιτέχνιδων που έζησαν πρωτόγνωρες εμπειρίες πάνω στο βουνό. Τα βήματα όμως που ακολουθήθηκαν για να παραχθεί αυτό το θαυμάσιο αποτέλεσμα δεν είναι εύκολο να τα μάθει, εκτός ... εκτός κι αν επιδώξει να πληροφορηθεί για όλα αυτά από τους ίδιους τους

πρωταγωνιστές της ιστορίας.

Εντυπωσιασμένη από τον περίπατο στο χθες και στο σήμερα που "συνομιλούν" αβίαστα μέσω της τέχνης, χαλαρωμένη και ξελαφρωμένη από το αεράκι που δροσίζει και ξεκουράζει σώμα και πνεύμα, ανανεωμένη και γεμάτη από την ομορφιά του χώρου, αναζήτησα στα γραφεία της Εταιρείας τον διευθυντή προσωπικού κ. **Αλέξανδρο Παύλοβιτς**, ο οποίος θα μου έδινε τις πρώτες πληροφορίες σχετικά με τον τόπο και το έργο. Ο κ. Παύλοβιτς είναι υπεύθυνος και για τα ραντεβού που μπορούν να κλείσουν οι διευθυντές σχολείων ή οι υπεύθυνοι φορέων για ξενάγηση στο χώρο. Εξαιρετικά ευγενικός ξετύλιξε σιγά - σιγά το νήμα της ιστορίας της παραδοσιακής λατομικής τέχνης που ασκήθηκε στην περιοχή Σωληναρίου και Αλούλας, μια περιοχή 2.230 περίπου στρεμμάτων, για πάνω από δεκαπέντε δεκαετίες.

Στο δεύτερο μισό του 19ου αι. λοιπόν, όπως δείχνουν εγχάρακτες επιγραφές στους χώρους εξόρυξης αλλά και εργαλεία, παραδοσιακοί λατόμοι - εξορύκτες και λιθοξόοι έφθασαν στην περιοχή ορμώμενοι από νησιά του Αιγαίου, γνωστά για τη σχέση των ανθρώπων τους με την πέτρα. Παριανοί, Ναξιώτες και Καρπαθιώτες μεγαλωμένοι ανάμεσα στα μάρμαρα, είχαν συνηθίσει να "ακούν" της πέτρας τα μιλήματα κι είχαν αναπτύξει μαζί της μια σχέση μυστική, μια σχέση ερωτική που τους επέτρεπε να "συνομιλούν" με το ασβεστόυχο πέτρωμα και να το χειρίζονται με απίστευτα τρυφερό τρόπο, μια σχέση γνήσια, αυθεντική, που σε καμιά περίπτωση δεν ήταν γλυκερή.

Αυτοί οι νησιώτες έρχονταν από τα νησιά τους μόνοι, χωρίς τις οικογένειές τους κι έμεναν πάνω στο βουνό εννέα μήνες το χρόνο σπάζοντας την πέτρα με ρυθμούς εξαιρετικά εντατικούς, δουλεύοντας σε καθημερινή βάση επί δώδεκα ώρες. Επέστρεφαν στα σπίτια τους, τους τρεις μήνες του χειμώνα, για να απαλείψουν οι δικοί τους τον πόνο και το μόχθο τους. "Η μακρόχρονη διαμονή τόνων ανδρών στο χώρο μου είπε ο κ. Παύλοβιτς, απαιτούσε και ανάλογη οργάνωση του τρόπου ζωής της. Έτσι έφτιαξαν πέτρινα σπίτια, τις "καζάρμες" (casa di arma,

ΦΩΤ: Δ. ΚΑΛΛΙΠΟΛΑΣ

"Καζάρμα" αναστηλωμένη. Η μακρόχρονη διαμονή των ανδρών στον χώρο απαιτούσε και ανάλογη οργάνωση του τρόπου ζωής του. Έτσι έφτιαξαν πέτρινα σπίτια τις "καζάρμες" (casa di arma, δηλαδή σπίτι των όπλων κι εν τέλει σπίτι των ανδρών). Ο χώρος εντός κι εκτός αυτής μπορεί να χρησιμοποιηθεί για διάφορες ψυχαγωγικές εκδηλώσεις.

δηλαδή σπίτι των όπλων κι εν τέλει σπίτι των ανδρών). Στα δύο το πολύ δωμάτιά τους φιλοξενούνταν 15 - 20 άνδρες. Στα δωμάτια υπήρχε τζάκι φτιαγμένο σύμφωνα με τη νησιώτικη αρχιτεκτονική, το οποίο λειτουργούσε και ως εστία για την προετοιμασία του φαγητού. Οι λατόμοι κοιμόντουσαν στο δάπεδο, ο ένας πλάι στον άλλο, πάνω σε σανίδες κι όσο για τις δουλειές του σπιτιού (μαγείρεμα - πλύσιμο - καθαριότητα) τις ανελάμβαναν κάθε

δηλαδή και κάπου εκεί στο βάθος ... το νησί τους.

Μου ανέφερε επίσης, πως τα σπίτια τους ήταν κατασκευασμένα με τον παραδοσιακό νησιώτικο τρόπο, με ξερολιθιά, χωρίς χρήση συνθετικού υλικού, λάσπη ή τσιμέντο. Τα παραθύρια τους ήταν μικρά και είχαν τη γνωστή όψη της βυζαντινής πολεμίστρας, δηλαδή ανοικτή γωνία προς τα έξω και στενά

Ο χώρος μοιάζει με σκηνικό. Ό,τι καλύτερο για καλλιτεχνικά δρώμενα.

ΦΩΤ: Ν. ΓΚΟΛΑΝΤΑ

μέρα δύο άνδρες εναλλάξ. Οι υπόλοιποι πήγαιναν στον τόπο εξόρυξης που ήταν πολύ κοντά". Ρώτησα τον κ. Παύλοβιτς γιατί οι "καζάρμες" που βλέπουμε στο χώρο του Υπαίθριου Μουσείου έχουν προσανατολισμό προς τη θάλασσα και μου είπε πως αυτό γινόταν σκόπιμα, για να αντικρίζουν οι νησιώτες αυτό που αγαπούσαν και είχαν βαθιά μέσα τους, τη θάλασσα

στο εσωτερικό. Το πιο χαρακτηριστικό στοιχείο των κατοικιών αυτών ήταν η θέση του "γιούκου", δηλαδή του χώρου όπου απέθεταν τις κουβέρτες και τα στρωσίδια τους. Φαίνεται πως η ξερολιθιά ήταν ιδιαίτερα προσφιλές υλικό γι' αυτούς τους ορεσίβιους νησιώτες, γιατί χρησιμοποιήθηκε ευρύτητα και για την κάλυψη των φρυδιών των πρानών του

εδάφους, για να μην είναι ο περιβάλλον χώρος άγριος, αλλά φιλικός στην όψη και οπωσδήποτε ασφαλής.

Από τα μέσα του 19ου αι. και έως το 1948 την εξόρυξη του εκλεκτού πεντελικού μαρμάρου την εκμεταλλεύονταν μια αγγλική εταιρεία. Το 1948 την περιοχή και τα δικαιώματα τα αγόρασε η **Α.Ε.Β.Ε. "Λατομείων Μαρμάρου Διονύσου - Πεντέλης"**, η μεγαλύτερη ελληνική εταιρεία στο μάρμαρο και από τις μεγαλύτερες στην Ευρώπη, θα μου πει ο κ. Παύλοβιτς και θα συνεχίσει τονίζοντας πως μέχρι το 1986, οπότε και σταμάτησε η λατομική δραστηριότητα λόγω των μικρών όγκων μαρμάρου που εξορύσσονταν, τη μικρή εμπορευσιμότητά τους αλλά και την υποβάθμιση του χρώματος του κοιτάσματος, η εξόρυξη γινόταν με τον παραδοσιακό τρόπο, δηλαδή με χρήση σφηνών και πετάλων.

"Είδετε τη "γλίστρα"; με ρώτησε ξαφνικά και πριν προλάβω να απαντήσω, συνέχισε. Λόγω του επικλινούς του εδάφους οι όγκοι του μαρμάρου μετά την εξόρυξη έπρεπε να κατέβουν στους πρόποδες του βουνού, για να διακινηθούν στα κέντρα πώλησης. Γι' αυτό το σκοπό χρησιμοποιήθηκε από τους παραδοσιακούς λατόμους η μέθοδος της "γλίστρας" που ήταν γνωστή από την αρχαιότητα. Ανοίχτηκε μια οδός κατωφερής, στην οποία τοποθετήθηκαν σιδηροτροχιές και πάνω σ' αυτές κατέβαιναν οι όγκοι του μαρμάρου με τη βοήθεια ορεινών μέχρι τα ριζά του βουνού όπου φορτώνονταν σε τρένο Decoville, ο σταθμός του οποίου σώζεται στο Διόνυσο Αττικής. Τέτοιες "γλίστρες" σώζονται τρεις, στην Αλούλα, στο Σωληνάρι και στην περιοχή Κάτω Βλάχου".

Η δημιουργία χώρου φυσικής αναψυχής και Υπαίθριου Μουσείου "παραδοσιακής λατομικής τέχνης" δεν είναι μόνο μεγάλο έργο, είναι και πρωτοποριακό και σίγουρα αποτελεί πρότυπο σωστής διαχείρισης της πολιτιστικής και περιβαλλοντικής μας κληρονομιάς. Ας σημειωθεί ότι το έργο ήταν φινελίστ για το **βραβείο Ρόζα Μπάρμπα** στην Α' Μπιενάλε Τοπίου στη Βαρκελώνη το 1999 και διακρίθηκε στα δεκαπέντε καλύτερα έργα αποκατάστασης τοπίου που είχαν γίνει στην Ευρώπη τα προηγούμενα τέσσερα χρόνια.

Οι απορίες μου σχετικά με την ιστορία του τόπου είχαν λυθεί. Έμειναν όμως αναπάντητα ερωτήματα σχετικά με τον τρόπο ανάπλασης και τη δημιουργία του αρχιτεκτονικού "γλυπτού". Η συνάντησή μου με την κ. Γκόλαντα και τη νεαρή της κόρη έγινε ένα βροχερό απόγευ-

μα στο γραφείο τους στο Π. Φάληρο. Ευγενέστατες και ενθουσιώδεις, παθιασμένες με τη ζωή, που προσπαθούν με το έργο τους, να την κάνουν πιο όμορφη, "άνοιξαν τα χαρτιά τους" για το πώς έγινε το "μοναδικό" αυτό έργο στο Διόνυσο.

Θα πρέπει βέβαια εδώ να πούμε πως η κ. Γκόλαντα, γνωστή στην Ελλάδα και στο εξωτερικό ως γλύπτρια τοπίου - έχει δημιουργήσει το γλυπτό θέατρο Αιξωνή στη Γλυφάδα, την πλατεία και τη γλυπτή προκουμαία του Φλοίσβου στο Π. Φάληρο, τις δύο κεντρικές πλατείες και το γλυπτό ποταμό στη Λάρισα και τελευταία παρενέβη αισθητικά μαζί με την Α. Κουζούπη στη δυτική περιφερειακή Υμηττού της Αττικής Οδού - και η αρχιτέκτων κόρη της που συνεχίζει τις σπουδές της στη Σχολή Καλών Τεχνών, γοητεύονται να κάνουν ολοκληρωμένες αισθητικές επεμβάσεις μέσα στον ιστό των μεγαλουπόλεων, κυρίως σε σημεία κατεστραμμένα που έχουν χάσει την προσωπικότητά τους κι έχουν γίνει εντελώς αδιάφορα. Με το έργο τους επιθυμούν να κάνουν τον κόσμο να επικοινωνήσει ξανά μ' αυτά τα σημεία, να επανασυνδεθεί, να "συνομιλήσει", να ταυτισθεί, να τα ζήσει.

"Μας ενδιαφέρει, μου είπαν, να βγει η τέχνη από το μουσείο, να γίνει καθημερινός τρόπος ζωής μέσα σε ολοκληρωμένες αισθητικές επεμβάσεις. Μας ενδιαφέρουν τα αρχιτεκτονικά σύνολα όπου τα παγκάκια, τα πατώματα, τα δένδρα, ο ουρανός, τα νερά που τρέχουν και οι άνθρωποι θα γίνονται ένα σύνολο. Με αυτό τον τρόπο θα μπορούμε να ζούμε και να αναπνέουμε με ανυποψίαστο τρόπο την τέχνη".

Υπέθεσα πως η περιοχή του Διονύσου ήταν σκέτη πρόκληση και για τις δύο δημιουργούς και δεν έκανα λάθος. Το κατάλαβα από τη στιγμή που άρχισαν να μου αφηγούνται τότε η μια και τότε η άλλη το χρονικό του έργου.

"Όταν πρωτοπήγαμε στο βουνό μας άγγιξε η ομορφιά του τοπίου αλλά και η συνθετική ακεραιότητα κάποιων στοιχείων του τεχνητού-ιστορικού τοπίου, αυτού που προέκυψε από την παλιά λατομική διαδικασία. Φυσικό και τεχνητό - ας το πούμε - τοπίο συνέθεταν με αρμονία ένα είδος κώδικα που διαλέξαμε να διαβάσουμε και να ενισχύσουμε, καθώς κάποια σημεία κατεστραμμένα από τη διαδικασία εξόρυξης υποβάθμιζαν την όλη σύνθεση του τοπίου. Το πρώτο πράγμα που θαυμάσαμε στο χώρο αυτό ήταν τα μέτωπα των βράχων, τα οποία, ενώ είχαν παρουσιαστεί μετά την εξόρυξη, ήταν ακέραια, γιατί αυτή έγινε με τον παραδοσιακό τρόπο: με γνώση των ρωγμών των βράχων, πελέκημα, σφή-

νες και χρήση νερού. Αυτά τα μέτωπα των βράχων αποτελούν από μόνα τους μια γλυπτική σύνθεση και πλαισιώνουν το τοπίο, καθώς αποτελούν συνήθως το όριο βουνού και ουρανού. Η αλληλουχία αυτών των μετώπων έχει διαφορετικό σχήμα κάθε φορά - ευθύ, καλό ή κυρτό σχηματίζοντας τα εξορυστικά πέταλα.

Στη συνέχεια παρατηρήσαμε, ότι κάτω από κάθε εξορυστικό πέταλο διαμορφώνονται λόφοι από θραυσματοποιημένο υλικό, οι οποίοι από μόνοι τους έχουν μια αυταξία σαν παρουσία στο χώρο του τοπίου. Η διαδικασία των χρόνων που δημιουργήσε αυτούς τους λόφους μέρα με τη μέρα από τα θραύσματα που σωριάζονταν πυραμιδοειδώς σε μεγάλα ύψη δίνει σ' αυτά τα εύσχημα απομεινάρια του ιστορικού τοπίου μια επιπλέον σεβαστή σημασία. Τα θραύσματα αυτά δεν προέκυπταν τόσο από την απόσπαση των πέτρινων όγκων από το βουνό, όσο κυρίως από τη διαδικασία λείανσης και ορθογωνισμού τους προς χρήση μαρμάρινων όγκων στους οποίους έδιναν αυτό το σχήμα, προκειμένου να διευκολυνθεί η μεταφορά τους με παραδοσιακούς τρόπους ως τη "γλίστρα". Αυτή τη ράμπα την αφήσαμε ανέπαφη σαν ορόσημο ιστορικό αλλά και αισθητικό της περιοχής".

Είναι προφανές πως τόσο η ευαισθησία όσο και η υψηλή αισθητική και η γνώση που χαρακτηρίζει τις δύο καλλιτέχνιδες δεν αρκούσαν για να καταφέρουν να κάνουν πράξη τα όσα η δραματικότητα του λατομικού τοπίου τους ενέπνευσε in situ. Η περιοχή πέραν του ότι είναι μεγάλη δεν ήταν προσπελάσιμη από μηχανήματα εκτός από τη μικρή πλατεία στη βάση της πλαγιάς. Πώς θα κατάφερναν δύο γυναίκες να δουλέψουν και να κάνουν το όνειρο να γίνει πραγματικότητα μέσα σε ένα χώρο καθαρά ανδρικό και κυρίως με ένα υλικό που απαιτεί πολλά χέρια και μάλιστα ανδρικά και έμπειρα για να μετουσιωθεί σε έργο τέχνης; Την απάντηση την πήρα ευθύς αμέσως. Στην εμπνευσμένη προσπάθειά τους είχαν την ουσιαστική συμβολή πέντε παραδοσιακών λατόμων, οι οποίοι είχαν εργαστεί στο χώρο αυτό όταν τα λατομεία ήταν ενεργά. "Αυτοί οι άνθρωποι, αν και δεν ήταν καταρτισμένοι σαν χτίστες, είχαν τόσο σχέση με το βουνό που ήταν για εμάς έμπνευση να συνεργαζόμαστε, θα μου πει η Ασπασία Κουζούπη. Οι δυνατότητές τους δε να μετακινούν με παραδοσιακούς λατομικούς τρόπους μεγάλους μαρμάρινους όγκους ήταν αξιοθαύμαστη κι επιπλέον μας έδωσε τη δυνατότητα, οι επεμβάσεις που κάναμε, να περιέχουν διαφόρων μεγεθών πέτρες ανάλογα με τους πλαστικούς χειρισμούς".

Επικοινωνήσα με τον κ. **Νίκο Γεμελιάρη**, τον επικεφαλής του συνεργείου που αποτελείτο από τους κυρίους Τσαντολή Θωμά, Λουκή Εμμανουήλ, Πανώριο Αντώνιο και Κρητικό Γεώργιο κι ένιωσα να με διαπερνά η γνησιότητα ενός ανθρώπου που έκλεισε με τον πιο όμορφο τρόπο μια πορεία σαράντα οκτώ χρόνων λατομικής τέχνης. Ένα χρόνο πριν συνταξιοδοτηθεί ο κ. Γεμελιάρης ο οποίος ήταν δεκαοκτάχρονο αγόρι όταν ήρθε από το νησί του, την Πάρο, για να δουλέψει στα λατομεία, σφράγισε την επαγγελματική του πορεία με ένα έργο εξαιρετικό που δικαίως τον κάνει πολύ υπερήφανο. "Έχω βάλει και δικές μου ιδέες, θα μου πει φανερά ικανοποιημένος γι' αυτό που πρόσφερε και ο ίδιος. Το έργο αυτό είναι πολύ σπουδαίο και έγινε με πολύ κόπο, γι' αυτό όλοι πρέπει να το προσέχουν". Τίποτε το αυτάρεσκο, μόνον η ειλικρινής ικανοποίηση ενός απλού ανθρώπου που αντιμετώπισε την όλη ιστορία με τη σοβαρότητα των ανθρώπων που δικαιώνουν την τιμή που τους έγινε, να πάρουν μέρος σε ένα ιδιαίτερο έργο που έγινε μέσα στο χώρο που πέρασαν μια ζωή δύσκολη και καταπονημένη. Ήταν ομολογουμένως θεϊκή τύχη για τη Νέλλα Γκόλαντα και την Ασπασία Κουζούπη να βρεθούν με ανθρώπους που βγήκαν από αυτόν το χώρο, που διαμορφώθηκαν σ' αυτό τον χώρο. Όλες οι επαγγελματικές τους γνώσεις σ' αυτό το χώρο αναπτύχθηκαν. Έτσι το υπαίθριο μουσείο "παραδοσιακής λατομικής τέχνης" πήρε όλη τη γνησιότητα καθώς και μια ιστορική διάσταση και αξία.

Τελικά, το ενδιαφέρον με το έργο αυτό είναι, πως ο επισκέπτης ανεβαίνοντας έχει συνεχώς το στοιχείο της έκπληξης, γιατί δεν γνωρίζει τι θα συναντήσει στο επόμενο του βήμα. Μονοπάτια σχηματισμένα από πατημασιές παλιών λατόμων, καζάρμες, μικρά νταμαράκια, ένα έξοχο belvedere και στην κορυφή ... τον περιμένει η θέα του πελάγους, της θάλασσας που έφερε τους λατόμους στο βουνό της Αττικής και ο ουρανός και οι ήχοι από τον αέρα και τα πουλιά και ο απόηχος από τα χιλιάδες σφυριά των λατόμων.

Μετά από όλα αυτά είναι βέβαιο πως κατεβαίνοντας κανείς από τα γνωστά - άγνωστα μονοπάτια στη μικρή πλατεία, στην είσοδο του χώρου, θα μπορεί, έστω και για λίγες ώρες, να βλέπει τη ζωή με άλλη ματιά.

Ονειρεμένη θέα από το έξοχα διαμορφωμένο belvedere.

ΦΩΤ: Δ. ΚΑΛΑΠΟΔΑΣ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ευχαριστώ ιδιαίτερα τη γλύπτρια τοπίου **Νέλλα Γκόλαντα** και την αρχιτέκτονα **Ασπασία Κουζούπη** για τις πολύτιμες συζητήσεις μας. Ευχαριστώ επίσης τον κ. **Αλέξανδρο Παύλοβιτς**, διευθυντή προσωπικού της Ανωνύμου Εταιρείας "Λατομείων Μαρμάρου Διονύσου - Πεντέλης", για την συνομιλία μας, όπως και τον επικεφαλής του συνεργείου κ. **Νίκο Γεμελιάρη**, το **Γιώργο Αργυρόπουλο** για τη βοήθειά του στην απομαγνητοφώνηση των συνεντεύξεων και την **Ηρώ Κοτταρίδη**, με τη συντροφιά της οποίας απόλαυσα την περιπλάνησή μου στο Υπαίθριο Μουσείο "Παραδοσιακής Λατομικής Τέχνης".

Όσοι επιθυμούν να πάνε στην Αλούλα Διονύσου θα πρέπει να ανέβουν την οδό Αιολίδος

που είναι κάθετη στη λεωφόρο Διονύσου - Ν. Μάκρης και να ακολουθήσουν τη σήμανση που θα τους οδηγήσει στο Υπαίθριο Μουσείο. Για περισσότερες πληροφορίες ή ραντεβού για ξενάγηση τηλεφωνήστε στον κ. Πάυλοβιτς. Τηλ.: 210-6211406.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Η αισθητική επέμβαση που έγινε στα λατομεία Διονύσου έχει δημοσιευτεί σε ειδικά αρχιτεκτονικά βιβλία και περιοδικά:

- Ισπανία: International Landscape Architecture '98 Nueva Arquitectura del paisaje 2003.
- Γερμανία: European Landscape Magazine 2001.
- Αγγλία: New Landscape Design 2003.
- Ελλάδα: Θέματα Χώρου+Τεχνών 1998.
- Γιακουμακάτος Α., "Η αρχιτεκτονική και η κριτική", Νεφέλη 2000.